Міністерство освіти і науки України
Український Католицький Університет
Факультет суспільних наук
Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:

“Порівняння соціальних причин тривожності”

студентки 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи ССО-18Б
Костів Марта Артурівна
Науковий керівник:
к.с.н. Погоріла Н.

Львів 2022

Зміст

Вступ … ...03
Розділ І. Теоретичне визначення тривожності у психології та соціології 05
1.1. Дослідження тривожності у праці М. Кона “Соціальні структури і особистість” … … … … … … … … … … … … … … … … … … 08
1.2. Дослідження Л. Найдьонової про події 2014 року … … … 12
1.3. Стресові ситуації та адаптація … … … … … … … … … … 13
Висновки до першого розділу … … … … … … … … … … … … 15
Розділ ІІ. Аналіз соціальних причин тривожності на основі баз даних …16
2.1. Методологічна частина. Формування гіпотез та опис методології… … … … … … … … … … … 16
2.2. Емпірична частина. Перевірка гіпотез та створення моделі регресії … … … … … … … … … … … … … 20
Висновки до другого розділу … … … … … … … … … … … … 37
Висновки … 40
Список джерел і наукової літератури

Вступ

Актуальність теми: тема тривожності в переважній більшості є предметом досліджень психології. Однак вивчаючи тривожність або тривожні розлади, психологи часто випускають з поля зору соціальні причини тривожності, які є важливим фактором та мають вплив на велику кількість людей. Події, які стаються не з волі особистості, можуть сильно змінити психічний стан та спричинити тривожність. Тривожність може бути результатом як дії стресуючих подій, так і хронічних стресових ситуацій, таких як бідність, безробіття чи тривала хвороба. І разом з тим немає досліджень, які би описували одночасно вплив стресових подій, соціальної структури та соціально-демографічних факторів на психічний стан людини. Дослідження цих факторів можуть показати, які саме з них найбільше впливають на тривожність, які - ні. Це допоможе розвінчати припущення про походження тривожності. У соціальній психології є переконання, що стресові події в житті людини найбільше впливають на відчуття тривожності. У політичному полі часто є переконання, що саме економічний, матеріальний стан та дохід людей найбільше впливає на рівень тривожності. У ЗМІ переважає думка про буремні події як основний фактор впливу на психічний стан людини, наприклад, такі події, як Майдан 2014 року. Варто дослідити та проаналізувати ці фактори, щоб зрозуміти, чи дійсно вони впливають на рівень тривожності та якою мірою.

Мета дослідження: проаналізувати вплив соціальних факторів на рівень тривожності. Порівняти вплив демографічних, структурних факторів із впливом стресуючих подій, що відбулись в Україні (два Майдани) та у житті респондента.

Завдання:

1. Зробити огляд визначень поняття “тривожність” у психології та соціології та огляд теоретичних праць про причини тривожності.
2. Визначити, які є поширені соціальні причини тривожності.
3. Сформувати робочі гіпотези дослідження про соціальні фактори, які впливають на тривожність.
4. Перевірити робочі гіпотези на основі баз даних.

Об’єкт дослідження за критерієм носія проблеми: мешканці України віком від 18 років, респонденти дослідження “Українське суспільство” 1996, 2005 та 2014 років.

Об’єкт дослідження за критерієм загальної проблеми: соціальні фактори тривожності.

Предмет дослідження: соціальні причини тривожності: стресуючі події та структурні причини хронічного стресу.

Теоретико-методологічні засади дослідження: дослідження відбуватиметься на основі баз даних опитування “Українське суспільство” ІС НАНУ 1996, 2005, 2014 років. Вторинний аналіз даних буде відбуватись за допомогою аналізу залежної змінної “Рівень тривожності” та дисперсійного аналізу.

Гіпотези: Рівень тривожності буде вищим серед жінок, мало освічених респондентів, респондентів з малими доходами та мешканців села.

Буремні події в країні впливають на рівень тривожності, отже рівень тривожності після двох Майданів 2004 та 2013 підвищиться у порівнянні з 1990-ми.

Хронічні стресори: тип зайнятості та рівень матеріальної забезпеченості впливають на рівень тривожності - безробітні, непрацюючі та малозабезпечені респонденти будуть більш тривожними.

Стресові фактори (пережиті за останні 12 місяців стресові події, відчуття нестачі чогось життєво необхідного та страхи за майбутнє) прямо пропорційно впливають на рівень тривожності.

Хронічні стресори мають не менший вплив на рівень тривожності, ніж стресуючі події.

Емпірична база: дослідження проводитиметься на основі вже існуючих баз даних опитування “Українське суспільства” ІС НАНУ 1996, 2005, 2014 років.

Структура роботи: дипломна робота складається з: вступу, 2 розділів (теоретична та емпірична частини), висновків, списку джерел та наукової літератури, який налічує 31 позицій. Основний текст складається з 41 сторінок.

Розділ І. Теоретичне визначення тривожності у психології та соціології

Тривожність - поняття, яке найчастіше досліджується у психології. Тривога є однією з базових емоцій та може супроводжувати людину впродовж різних періодів життя. Відчуття тривоги завжди пов'язане з побоюванням щодо майбутніх подій. Науковці давали свої визначення цього терміна. За Ф. Березіном тривога характеризується відчуттям невизначеної загрози, небезпеки. Основна ознака тривоги - неможливість визначити сам характер загрози і передбачити час її виникнення [5]. Р. Мей визначав тривогу як реакцію на ситуацію, коли під загрозою опиняється цінність, яка важлива людині для її існування [14]. Ю. Ханін описував тривожність як схильність людини до переживання тривоги і розрізняв ситуативну тривожність (реакція на конкретну ситуацію) і особистісну (стабільна характеристика особистості) [22]. Л. Обухова визначала тривожність як ситуативну або постійну властивість людини, яка призводить до підвищеного відчуття страху в конкретних соціальних ситуаціях [16]. За визначенням Психологічного словника В. Войтка тривога - емоційний стан людини, який виникає в умовах ймовірних несподіваностей. Тривожний стан характеризується побоюванням, стурбованістю. Це свідчить про недостатню пристосованість до змін навколишнього середовища і неспроможність на них швидко реагувати [7]. Отже, тривожність виникає внаслідок відчуття непристосованості, неготовності до різних змін, подій чи ситуацій, які будуть мати вплив на життя у майбутньому.

У 1963 році Г. Айзенк розробив особистісний опитувальник, який складався з 57 питань, що стосувались визначення рівня екстраверсії / інтроверсії та емоційної стабільності. Він вивчав матеріали обстежень солдатів, які мали невротичні розлади і зробив висновок, що основними факторами, які визначають психологічний стан та поведінку людини є фактор екстраверсії / інтроверсії та фактор невротизму. Фактор невротизму стосується самооцінки людини, її емоційної стабільності та рівня тривожності. Вище

на шкалі розташовані результати людей, які є емоційно стабільними, стійкими, а нижче - ті, хто є тривожними, нестійкими, не вміють адаптуватись до умов навколишнього середовища. Більшість людей знаходяться приблизно посередині, тобто в різних ситуаціях можуть проявляти себе по-різному. Дослідження показало, що є вроджені характеристики людини, які можуть впливати в подальшому житті на її рівень тривожності, вміння адаптуватись та приймати раптові зміни. Наприклад, якщо серед вроджених характеристик є екстраверсія та емоційна стабільність, людина буде швидше адаптуватись до навколишнього середовища і таким чином буде менш тривожною. Значну роль тут грає спадковість людини.

Американська асоціація психологів подає таке визначення тривожності (англ: anxiety) - емоція, що характеризується відчуттям напруги, занепокоєнням. У людей з високою тривожністю зазвичай постійні нав'язливі думки чи хвилювання. Вони можуть уникати певних ситуацій, які потенційно провокують такі думки. Також тривога може проявлятись на фізичному стані: прискорене серцебиття, тремтливість, пітливість. Р. Шрі досліджувала тривожність і позначала її як суб'єктивне відчуття дискомфорту, побоювання, що можуть супроводжуватись вегетативними та соматичними проявами [25]. Сама по собі тривога є нормальною, очікуваною реакцією на потенційну загрозу чи небезпеку, однак якщо ці симптоми тривалі, важкі та ірраціональні - це тривожний розлад. При тривожному розладі починають більше проявлятись соматичні симптоми: біль голови, нудота, слабкість, підвищений тиск. Дослідниця виділяє три групи причин появи тривожних розладів: біологічні, психологічні та соціальні. До біологічних відносяться спадковість, побічні ефекти від прийому медикаментів, наслідки захворювання та проблеми з харчуванням. До психологічних факторів відносяться низька самооцінка, внутрішньо- та міжособистісні конфлікти, кризи, що супроводжують розвиток. До

соціальних причин належать відсутність соціальної підтримки та міцних соціальних зв'язків; стрес на роботі, нестача фінансів; зміна цінностей та суспільних норм внаслідок конфліктів, революцій, воєн; тероризм та стихійні лиха; проблеми в сім'ї, розлучення, смерть когось із близьких.

С. Мадді та С. Кобейс ввели поняття "hardiness" - життєстійкість [10]. Воно означає здатність людини залишатись психологічно стійкою у період стресів, тривожностей, складних життєвих обставин, до яких також відносяться вищеперелічені соціальні фактори тривожності. Одним із компонентів життєстійкості є контроль. Контроль означає розуміння людиною свого впливу на ситуації, які відбуваються. Навіть якщо трапляються стресові події, людина з високою життєстійкістю може впоратись із ними без суттєвої та тривалої зміни психічного стану. Зазвичай рівень життєстійкості можна визначити за запитанням "Чи вважаєте Ви, що можете впливати на більшість подій у Вашому житті?".

1.1. Дослідження тривожності у праці М. Кона "Соціальні структури і особистість"

Мелвін Кон - соціолог, професор університету Джонса Гопкінса. У 2017 році українською мовою була видана збірка його досліджень "Соціальні структури і особистість". У підсумку низки досліджень, які відбувались в кількох країнах світу, включно з Україною, ним була доповнена галузь соціології особистості або соціологічна соціальна психологія. Соціологія особистості як окремий напрям соціології виник лише у 60-х роках XX століття. Соціологія особистості звертає увагу на те, які соціальні фактори, наприклад, приналежність до певного класу, наявність статусу, зв'язків, приналежність до спільнот можуть впливати на життя індивіда. Основним фокусом досліджень М. Кона був зв'язок внутрішнього стану із зовнішніми подіями, зв'язками, змінами. Наприклад, зв'язок соціальних класів із цінностями їх членів, вплив професійного досвіду, умов праці на психічну

діяльність людини, чинники, що сприяють самостійності людини на робочому місці. Завдяки тому, що дослідження відбувалось в багатьох країнах світу, воно допомагає зрозуміти, які економічні, політичні системи, умови праці, соціальні стратифікації впливають на психічний стан людини [23].

До соціальних причин тривожності відносяться чинники, які пов'язані з місцем роботи, умовами, задоволеністю роботою. М. Кон і К. Скулер досліджували гіпотезу про те, що професійний досвід людини впливає на її психічну діяльність. Важливим запитанням є джерело впливу: людина впливає на свою роботу та професійну діяльність чи професійна діяльність змінює та впливає на людину? Під час аналізу соціальної стратифікації дослідники виявили, що складна праця, нерутинний перебіг роботи та свобода від постійного нагляду впливають на високу оцінку людиною своєї самостійності та позитивну орієнтацію щодо себе та зовнішнього світу. З іншого боку наявність самостійності на роботі залежить від самого виду діяльності, а вибір діяльності залежить від рівня освіти чи походження. Враховуючи ці можливі ризики та виключивши їх в процесі вивчення впливу професійної діяльності на людину, була опитана велика репрезентативна вибірка респондентів різних професій та складений перелік можливих умов праці. Наприклад, складність праці, різноманітність, відносини з колегами та керівником, умови роботи, захищеність, членство у профспілці. До аспектів самосприйняття відносяться авторитарний консерватизм (уявлення про те, що є соціально прийнятним: від підпорядкування диктатурі до неупередженості), норми моралі (від віри в те, що найважливішим є дотримання закону до підтримки власних моральних норм), сприйняття чи опір змінам та інноваціям, самооцінка та тривожність, під якою розуміється "інтенсивність психічного дискомфорту, що відчувається свідомо". Зосереджуючи фокус уваги на показнику тривожності, можна виявити причинно-наслідкові зв'язки.

Важливим є такий аспект процесу роботи, як організаційний локус. До нього відносяться позиція в організаційній структурі, об'єм влади та власності:

- Чим більшу частку власності має людина на робочому місці (більш привілейована позиція, більша професійна відданість), тим менш тривожно вона себе почуває;
- працівники бюрократичних фірм та організацій почуваються менш тривожно. Чим більш бюрократизована структура, тим більше людина віддана організації, знає своє місце в ній та почувається вільніше;
- позиція в ієрархії не суттєво впливає на почуття тривожності.

Також важливими є аспект професійної самостійності. До неї входять умови, які сприяють чи перешкоджають застосуванню в роботі ініціативи, думок та незалежних суджень:

- Чим більше нагляду з боку керівництва, тим більш тривожно людина себе почуває;
- Рутинність праці та змістовна складність не мають суттєвого впливу на тривожність людини.

Тиск роботи означає оцінку респондентом ситуацій, обмежень та викликів на роботі:

- люди, які працюють під впливом часових обмежень, дедлайнів, відчувають себе більш тривожно;
- вплив фізичної роботи на відчуття тривожності є несуттєвим;
- чим більш "брудну" роботу доводиться виконувати, тим більшою є тривожність.

Значними є також аспекти, які стосуються невизначеності у роботі: вони є віддаленими та невизначеними у масштабах та часі і несуть за собою зміни:

- Чим вища ймовірність драматичних змін у процесі роботи, тим більшою є тривожність;
- чим частіше людина несе відповідальність за речі поза рамками свого контролю, тим тривожніше вона себе почуває;
- чим більший ризик втрати роботи чи бізнесу, тим більшою є тривожність.

Крім цього М. Кон досліджував за допомогою лонгітюдного методу вплив соціальної стратифікації на психічні стани людини. У результаті було виявлено, що чим вищий соціальний клас людини, тим більше у неї професійної самостійності, тобто можливості впливати на свою робочу діяльність. Більше професійної самостійності означає позитивне бачення свого життя загалом та менший рівень тривожності.

Також частиною дослідження був аналіз трьох країн із відмінними політичними, економічними та культурними особливостями: західні капіталістичні Сполучені Штати, незахідна капіталістична Японія та соціалістична Польща. Щодо аспекту тривожності, який також перевіряли в рамках дослідження впливу соціальної стратифікації на психічну діяльність, було виявлено, що позиція у класовій структурі впливає на психічну діяльність. Але впливає не в контексті статусу і доходу, власності чи контролю над ресурсами або людьми, який надає робота, а в контексті більших можливостей для професійної самостійності.

З праці М. Кона “Соціальні структури і особистість” можна виділити такі основні причини тривожності, пов’язані з соціальною структурою та робочим місцем: постійний нагляд з боку керівництва, часові обмеження та дедлайни, “брудна” робота, ймовірність різких змін у процесі роботи, відповідальність поза межами своїх прямих обов’язків, ризик втрати роботи, мало можливостей для професійної самостійності. Більшість причин тривожності пов’язані з невизначеністю щодо майбутнього та малою кількістю свободи.

1.2. Дослідження Л. Найдьонової про події 2014 року

Соціальними причинами тривожності також можуть виступати різного роду суспільні заворушення, акції протесту, мітинги. Л. Найдьонова аналізувала учасників Майдану 2014 року в контексті міжособистісних стосунків з іншими учасниками та впливу цих стосунків на емоційний стан [15]. Дослідниця виділяє поняття "маси" як якісно нове утворення, що існує за своїми законами. Важливим є феномен масової свідомості, який об'єднує представників різних соціальних класів спільними переживаннями. Також відбувається формування натовпу. Натовп існує завдяки механізмам взаємного зараження, навіювання і наслідування, що поєднуються у формі емоційного кружляння [17]. У натовпі люди легко відтворюють та передають емоційні стани, що може спричинити до рішучих дій та наслідків. Л. Найдьонова досліджувала те, як впливає присутність близьких, рідних, друзів на емоційний стан учасників під час масових заворушень. Можливість поспілкуватись, висловити свої думки та емоції іншому та отримати підтримку можуть суттєво впливати на рівень тривожності навіть під час складних подій. Протягом масових акцій в моніторинговому режимі було здійснено 12 замірів емоційних станів учасників. Їм пропонувалось оцінити свій стан з допомогою 30 запропонованих пунктів на вибір. В дослідженні взяло участь 915 респондентів, які під час аналізу були поділені 2 групи: ті, хто прийшли на Майдан самі і ті, хто були там з людьми, з якими вони спілкуються у повсякденному житті (саме вони вносять контекст звичайного життя в стресову подію). Найбільш наближеним до тривоги є показник "страждання", який є більшим у тих, хто прийшов сам.

Також були досліджені ті, хто відповіли на запитання "З ким Ви прийшли на акцію?" однією із запропонованих відповідей (N = 663). У результаті відчуття страждання було значимим показником лише для тих, хто прийшов "із земляками".

З результатів дослідження можна зробити висновок, що більш тривожними в стресових подіях відчувають себе ті, хто знаходиться фізично далеко від своїх близьких, друзів та рідних.

1.3. Стресові ситуації та адаптація

Г. Сельє розглядав стрес як ряд змін, що є реакцією організму на зовнішні впливи [20]. Він виділяв три стадії стресу: тривога, адаптація та виснаження. На першій стадії людина зіштовхується з тим, що провокує тривогу і стрес. На другій намагається адаптуватись, але якщо перша стадія продовжується надто довго, відбувається виснаження і зрив системи адаптації, що може призвести до негативних наслідків.

У кожної людини різний поріг чутливості до стресу. Є рівень стресу, коли ефективність життєдіяльності може підвищуватись (еустрес). А є дистрес - процес, за якого ефективність діяльності знижується. Щоб адаптуватись до змін на першій стадії тривоги, потрібно мати стресостійкість. Це "індивідуальна здатність організму зберігати нормальну працездатність під час дії стресора".

Б. Ананьєв зазначав, що стресостійкість залежить від зовнішньої підтримки, допомоги, щільності соціальних зв'язків [3]. Соціальна підтримка може знизити рівень стресу або зберігати оптимальний його рівень для життєдіяльності. Також важливим чинником для подолання стресу є психологічна компетентність індивіда. До неї відносяться активна життєва установка, фізичні ресурси, здатність до адаптації, здатність контролю ситуації. Наявність цих факторів допомагає впоратись зі стресом на стадії, коли виникає тривога.

Тривогу від стресового або депресивного стану відрізняє переживання про події, зміни чи ситуації, які мають статись у майбутньому, хоча передумов для цього немає. Стрес та депресію відрізняють глибокі переживання про події, які відбуваються зараз або які вже відбулись.

В контексті України вплив на тривожність людей могли мати стресові події, наприклад, Чорнобильська катастрофа, революції 2004, 2014 років. Інститут соціології НАН України робить моніторинг психологічного стану потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Під час подій у Чорнобильській зоні, люди постійно перебували у стані тривожності: невизначеність, спричинена мовчанням влади, примусовий переїзд, зміна звичного способу життя та можливість тяжкої хвороби позначились на психічному стані людей. Найважче цю подію переживали переселенці і саме на цій групі найбільше видно наслідки трагедії. У 1995-1998 році Є. Головаха досліджував стан дітей, які переїхали у Київ після трагедії і виявив, що вони мають більшу схильність до іпохондрії через те, що їх батьки мали високий рівень тривожності і хвилювання через стан здоров'я [2]. У людей, які проживали на території Чорнобильської зони, розвинувся синдром жертви. Вони часто повертаються думками до трагічних подій та бояться знову зіткнутися з непередбачуваними змінами. Н. Барановська також писала про вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві [4]. Дослідниця писала про те, що населення забруднених зон зазнало таких негативних чинників, як пролонговане психоемоційне напруження (довготривалий стрес) та порушення режиму харчування. Це був злам звичного способу життя, ціннісних орієнтацій і повсякденної поведінки людей. З'являється поглиблення незадоволеності життям у всіх сферах, недовіра до органів влади і пов'язане з нею загострення соціальної напруги. Люди змушені були змінювати місце роботи та адаптуватись на новому місці. Місцеве населення сприймало переселенців часто з підозрою та загрозою, що ще більше ускладнювало їх адаптацію. У переселенців спостерігалось більше негативне та тривожне ставлення і очікування щодо майбутнього.

Висновки до першого розділу

У першому розділі роботи було проаналізовано різні підходи до визначення тривожності у психології та соціології. Зважаючи на всі запропоновані визначення, можна охарактеризувати тривожність як відчуття схвильованості та очікування поганих, стресових подій, передумов до яких може не бути. До причин тривожності відносяться біологічні, психологічні та соціальні. Під соціальними причинами тривожності маються на увазі:

1. Стресові події. Пережиті стресові події впливають на рівень тривожності через страх можливого їх повторення. Це можуть бути як особисті стресові події (пережита хвороба, втрата роботи), так і події національного рівня (Майдани, Чорнобильська катастрофа).
2. Тип зайнятості, позиція в суспільстві, матеріальне становище. Ці чинники можуть спричинити хронічний, довготривалий стрес та тривожність. Тип зайнятості включає в себе багато чинників: сама професія, позиція в ієрархії, відповідність роботи рівню освіти, складність праці, рутинність. Всі ці фактори впливають на рівень тривожності.

Різні соціальні причини тривожності можуть по-різному впливати на людину зважаючи на часовий період. Наприклад, стресові події, які трапились несподівано, можуть мати короткостроковий вплив на рівень тривожності, матеріальне становище може мати довгостроковий вплив, а реакція на буремні події може змінюватись залежно від безпосереднього впливу на людину (напр., вплив Чорнобильської катастрофи буде різним для тих, хто постраждав і для тих, кого трагедія оминула). В наступному розділі фокус буде на тому, які саме соціальні причини тривожності більше впливають на людину та як ці впливи змінюються з роками.

Розділ ІІ. Аналіз соціальних причин тривожності на основі баз даних

2.1. Методологічна частина. Формування гіпотез та опис методології

В результаті аналізу теоретичних праць, пов'язаних із причинами виникнення тривожності, можна зробити висновок, що тривожність - відчуття, пов'язане з побоюванням щодо подій, які мають статись у майбутньому (хоча передумов для них немає) та виділити такі робочі гіпотези, які будуть перевірятись в емпіричній частині роботи:

1. Важливим аспектом дослідження тривожності є соціально-демографічні характеристики. Стать, вік можуть впливати на відчуття тривожності, оскільки люди в різному віковому періоді зіштвхуються з різними труднощами та життєвими ситуаціями. Молоді можуть тривожитись через відсутність стабільності у житті, а старші люди через наближення пенсійного віку, старості. Також припускають, що жінки є більш тривожними, ніж чоловіки через нерівні умови на ринку праці, велику кількість клопотів, якщо жінка поєднує роботу з вихованням дітей. Рівень освіти також може впливати на рівень тривожності - припускають, що чим вищий рівень освіти, тим більш тривожною є людина. Люди з низьким рівнем освіти часто працюють фізично, що також може знижувати їх рівень тривожності. Також важливим є місце проживання - існують різні думки стосовно того, чи більш тривожними є сільські чи міські жителі.

Рівень тривожності буде вищим серед жінок, мало освічених респондентів та мешканців села.

2. Як писала Л. Найдьонова та за результатами дослідження ІС НАНУ, буремні події (революції, Чорнобильська катастрофа, економічна криза) впливають на психологічний стан людей. Люди, які пережили

такі події будуть мати більшу тривожність за майбутнє, оскільки є острах, що такі події можуть повторитись знову і повпливати на їх життя. Можна припустити, що рівень тривожності є високим деякий час після буремної події, а потім він знижується. В історії України є багато подій, які могли вплинути на рівень тривожності, наприклад, Помаранчева революція, Майдан 2014 року, Чорнобильська катастрофа, економічні кризи. Альтернативною гіпотезою може бути те, що під час буремних подій люди можуть менше фокусуватись на власних проблемах та стресах, а звертати увагу на події, що відбуваються, тому рівень їх тривожності буде меншим.

Буремні події в країні впливають на рівень тривожності, отже рівень тривожності після двох Майданів 2004 та 2013 підвищиться у порівнянні з 1990-ми.

3. З точки зору соціальної психології життєві труднощі та стресові події є основними причинами тривожності. Якщо людина пережила стресову подію недавно, є ймовірність, що вона має підвищений рівень тривожності через страх повторення такої події в майбутньому. Також стресові події могли спричинити різку зміну способу життя, що також може бути причиною тривожності, наприклад, втрата роботи. Важливим є те, що стресові події стаються в будь-який період часу і зміна років не впливає на зміну рівня тривожності у цьому випадку. Також до стресових факторів відноситься відчуття нестачі чогось необіхного для задоволеністю життям: роботи, стабільності у суспільстві. Страхи, пов’язані із майбутнім також можуть бути причиною підвищеного рівня тривожності.

Стресові фактори (пережиті за останні 12 місяців стресові події, відчуття нестачі чогось життєво необхідного та страхи за майбутнє) прямо пропорційно впливають на рівень тривожності.

4. Тип зайнятості, сфера діяльності також впливають на рівень тривожності. Сфера роботи займає значну частину життя та впливає на психічний стан людини. Позиція на ринку праці, в робочій ієрархії та складність праці можуть впливати на рівень тривожності. Якщо людина постійно проживає в стані незадоволення своїм матеріальним становищем, це також може вплинути на її рівень тривожності. Після дослідження М. Кона ринок праці змінився, багато людей стали самозайнятими або підприємцями. Дослідник вважав, що саме робітники є найбільш тривожними. Економічні кризи та події в країні могли вплинути на становище людей в професійному плані. З одного боку тривожності можуть піддаватись люди, які знаходяться низько в ієрархії і є постійно під контролем. Проте люди на керівних посадах також зазнають стресу через відповідальність, необхідність приймати рішення та часті зміни. Тривожність найбільше буде стосуватись людей, які можуть зазнати непередбачуваних змін. Також ця тривожність є іншою від тої, яка спричинена стресовими подіями, оскільки такі показники як тип зайнятості, матеріальне становище можуть спричиняти хронічний, довготривалий стрес. Зі зміною років відбувається зміна ринку праці, економічного становища, що по-різному буде впливати на людей різних професій.

Хронічні стресори: тип зайнятості та рівень матеріальної забезпеченості впливають на рівень тривожності: безробітні, непрацюючі та малозабезпечені респонденти будуть більш тривожними.

5. Різні фактори можуть по-різному впливати на рівень тривожності. Важливо дослідити, які саме фактори (хронічні стресори, стресові події в житті респондентів, буремні події, соціально-демографічні характеристики) мають найбільший вплив на рівень тривожності.

Хронічні стресори мають не менший вплив на рівень тривожності, ніж стресуючі події.

Методологія: Для написання емпіричного розділу роботи, як метод я обрала вторинний аналіз баз даних, використовуючи масиви Інституту соціології НАН України. Кожного року проводиться соціологічний моніторинг "Українське суспільство", відповідно дані з минулих років допомагають відслідкувати динаміку змін у рівні тривожності. Результати кожного опитування є репрезентативними для українського суспільства. Вибірка складає не менше 1800 чоловік старших 18 років. Анкета кожного опитування містить блоки питань за тематиками, які охоплюють все життя та сфери українського суспільства: економічну ситуацію, політичну ситуацію, соціальні самопочуття і суспільні настрої, робота, матеріальні умови, демографічні дані і т. д. Для дослідження були використані бази даних 1996, 2005 та 2014 років. Саме у ці роки опитувальник включав запитання, що стосувались визначення рівня тривожності. Запитання про тривожність є частиною Інтегрального індексу соціального самопочуття, створений Н. Паніною та Є. Головахою. Н. Паніна інтегрувала в опитувальник шкалу тривжності, розроблену Ч. Спілбергером. Також в опитування включені запитання, що стосуються переживання стресових ситуацій за останні 12 місяців, страхів, матеріального становища сім'ї, типу зайнятості та демографічні показники. За допомогою дисперсійного аналізу можна прослідкувати, які чинники мали найбільший вплив на відчуття тривожності та чи змінювались ці чинники впродовж років.

2.2. Емпірична частина. Перевірка гіпотез та створення моделі регресії

В масиви 1996, 2005 та 2014 років було включено 20 запитань, які стосувались різних проявів тривожності (g6). Респондентам пропонувалось 20 тверджень, які стосуються психологічного стану та можливість обрати варіанти відповідей до кожного твердження: 1- майже завжди, 2 - часто, 3 - інколи, 4 - ніколи. Варіанти тверджень:

- я відчуваю спокій;
- мені ніщо не загрожує;
- я в напруженні;
- я шкодую про щось;
- я почуваю себе вільно;
- я розстроєний;
- мене хвилюють можливі невдачі;
- я почуваюся відпочившим;
- я в тривозі;
- я відчуваю задоволення;
- я впевнений в собі;
- я нервую;
- я не знаходжу собі місця;
- я збуджений;
- я не відчуваю скованості, напруги;
- я задоволений;
- я стурбований;
- я занадто збуджений і мені не по собі;
- мені радісно;
- мені приємно.

Для створення єдиного індексу тривожності, варіанти відповідей було перекодовано так, щоб найбільшому значенню (4) відповідали ті, хто мають

більш виражені симптоми тривожності та ті, хто є більш тривожними, а найменшому (1) - ті, хто найменш тривожні.

Залежну змінну було створено шляхом збереження факторних значень з експлораторного факторного аналізу. Цей аналіз пояснює 34% варіативності.

Таблиця №1

Експлораторний факторний аналіз для змінної про самопочуття

	1996	2005	2014
Я відчуваю спокій	0,597	0,710	0,689
Мені ніщо не загрожує	0,687	0,574	0,556
Я в напруженні	0,634	0,682	0,636
Я шкодую про щось	0,507	0,487	0,496
Я почуваю себе вільно	0,48	0,581	0,579
Я розстроєний	0,581	0,671	0,65
Мене хвилюють можливі невдачі	0,452	0,418	0,388
Я почуваюся відпочившим	0,4	0,488	0,505
Я в тривозі	0,638	0,665	0,65
Я відчуваю внутрішнє задоволення	0,604	0,595	0,583
Я впевнений в собі	0,41	0,497	0,538
Я нервую	0,683	0,714	0,666
Я не знаходжу собі місця	0,744	0,577	0,575
Я збуджений	0,758	0,530	0,582
Я не відчуваю скованості, напруги	0,477	0,458	0,456
Я задоволений	0,672	0,649	0,689
Я стурбований	0,624	0,605	0,568
Я занадто збуджений і мені не по собі	0,71	0,524	0,543
Мені радісно	0,705	0,580	0,61
Мені приємно	0,729	0,621	0,632

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Для аналізу, порівняння та перевірки гіпотез було використані змінні, які стосувались:

- історичних подій (year);
- соціально-демографічні показники: стать, вік, освіта та місце проживання;
- типу зайнятості (n1) та оцінка матеріального становища(l13);
- відчуття нестачі чогось у житті (f6), стресових ситуацій пережитих за останні 12 місяців (f7), страхів, пов'язаних із майбутнім (f8).

Інтерпретація отриманих даних

Для початку проаналізуємо дані, отримані внаслідок аналізу залежної змінної "Рівень тривожності" та незалежної змінної, яка стосується історичних подій. В результаті аналізу було виявлено, що більш високий рівень тривожності спостерігався у 1996 році та 2014 році. У 2005 році рівень тривожності різко знизився. На це могла мати вплив Помаранчева революція, яка відбулась 2005 року. Є припущення, що буремні події збільшують рівень тривожності, оскільки для багатьох це стресова подія, яка означає різку зміну життя. Однак Помаранчева революція не була такою подією, а от революція Гідності у 2014 році навпаки спровокувала ріст рівня тривожності. Можна припустити, що не всі буремні події мають однаково негативний вплив на відчуття тривожності.

Таблиця №2

Вплив буремних подій на рівень тривожності

Рік	Mean	Eta Squared
1996	0,250	0,051**
2005	-0,283	
2014	0,112	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Вплив соціально-демографічних показників на рівень тривожності

Важливими показниками для розуміння факторів, що впливають на рівень тривожності є соціально-демографічні показники. Нижче представлені результати аналізу незалежної змінної "Рівень тривожності" та залежних змінних, які стосуються статі та місця проживання.

Таблиця №3

Вплив статі на рівень тривожності

Стать	Mean	Eta Squared
Чоловіча	-0,142	0,016**
Жіноча	0,113	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

За результатами аналізу спостерігається значна відмінність у рівні тривожності чоловіків та жінок. Жінки є набагато більш тривожними, ніж чоловіки. Це твердження є досить поширеним у психології і походить від загальної більшої емоційності жінок. Припускається, що жінки більш емоційно переживають різні події, як позитивні, так і негативні. Також жінки більше переживають через своїх близьких, зокрема дітей. Жінкам важче досягнути успіху в кар'єрі через соціальні стереотипи, потребу йти в декрет.

Таблиця №4

Вплив місця проживання на рівень тривожності

Місце проживання	Mean	Eta Squared
Київ	-0,348	0,008**

Місто з населенням понад 250 тис. осіб	0,038	
Невелике місто	0,045	
Село	-0,018	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Результат аналізу впливу місця проживання на рівень тривожності показує, що більший рівень тривожності мають жителі міст з населенням понад 250 тис. осіб і жителі невеликих міст. Жителі Києва та сіл є менш тривожними. Існує припущення, що жителі міст є більш тривожними, оскільки постійний рух та ритм міста можуть впливати на емоційний стан. Однак для жителів Києва це не підтверджується. Можна припустити, що серед жителів Києва багато тих, хто переїхав туди з інших міст, а значить були готові до зміни темпу життя. Також у Києві набагато більше можливостей для розвитку та реалізації. Люди, які проживають у селах, також часто роблять свідомий вибір на користь життя у селі, тому можуть почуватись менш тривожно.

Також важливо проаналізували вплив віку на рівень тривожності. Існують різні думки стосовно того, у якій віковій категорії люди почувають себе найбільш тривожно. Молоді люди можуть почуватись більш тривожно через те, що у них ще немає розуміння, як буде виглядати їх життя, вони тільки розпочинають свій шлях у навчанні, кар'єрі, отримують перший самостійний досвід. Водночас старші люди можуть відчувати тривогу через відчуття наближення старості та нереалізованих життєвих планів. Люди середнього віку можуть почуватись тривожно через так звану "кризу середнього віку".

За допомогою методу кореляції Пірсона можна дослідити, чи є зв'язок між віком людини та відчуттям тривожності. Нижче зображені результати аналізу.

Таблиця №5

Вплив віку на рівень тривожності

	Вік
Фактор тривожності	0,166**

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Присутній прямий зв'язок між змінними – чим більший вік респондента, тим вищим є рівень тривожності.

Вплив освіти, типу зайнятості та матеріального становища на рівень тривожності

Такі показники як освіта, тип зайнятості та матеріальне становище можуть мати значний вплив на рівень тривожності. Ці фактори впливають на довготривале відчуття тривожності, оскільки воно пов'язане з умовами життя, з якими людина змушена зіштовхуватись кожного дня. Освіта впливає на можливість обрати тип зайнятості. Тип зайнятості має одразу декілька аспектів, які можуть впливати на рівень тривожності (позиція в ієрархії, складність роботи, небезпека на робочому місці, тиск з боку керівництва, сектор зайнятості, можливість втратити роботу). У свою чергу тип зайнятості впливає на матеріальне забезпечення. Ці фактори можуть створити постійне відчуття фонової тривожності.

Таблиця №6

Вплив освіти на рівень тривожності

Освіта	Mean	Eta Squared
Початкова, неповна середня	0,148	0,009**
Середня загальна	-0,091	
Середня спеціальна (технікум, коледж)	0,002	
Бакалавр	-0,163	
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений)	-0,023	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

За результатами аналізу впливу рівня освіти на рівень тривожності, найбільший рівень тривожності у респондентів, які здобули лише початкову чи неповну середню освіту. Ці респонденти мають менше можливостей на ринку праці та, відповідно, гірше матеріальне становище, що може викликати більшу тривожность. Також вищий ріень тривожності серед тих, хто здобули середню спеціальну освіту в технікумі чи коледжі. Для цих людей можливості на ринку праці також можуть бути обмеженими через їх вузьку кваліфікацію, що також впливає на матеріальне становище. Найменший рівень тривожності спостерігається у тих, хто здобув ступінь бакалавра, який у свою чергу дозволяє розширити можливості роботи та покращити матеріальне становище.

Таблиця №7

Вплив типу зайнятості на рівень тривожності

Тип зайнятості	Mean	N	Eta Squared
Професійний політик, керівний працівник держапарату	-0,401	2	0,025**
Керівник (заступник керівника) підприємства, установи, сільг	-0,044	41	
Службовець держапарату (посадова особа)	-0,245	41	
Спеціаліст технічного профілю (з вищою або середньою спеціал	-0,106	290	
Спеціаліст у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіт	-0,084	283	
Працівник правоохоронних органів, військовослужбовець	-0,446	40	
Підприємець у великому або середньому бізнесі	-0,092	46	
Займаюсь дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом	-0,420	151	
Службовець з числа допоміжного персоналу	-0,052	294	
Кваліфікований робітник	-0,073	777	
Різнороб, підсобний робітник	0,085	280	
Працівник сільгосппідприємства	0,140	109	
Фермер	-0,400	43	
Учень, студент, курсант, аспірант тощо	0,259	424	
Непрацюючий пенсіонер	0,119	1006	
Домогосподарка	-0,077	257	
Не маю постійного місця роботи, але підробляю у різних місця	0,037	239	
Не працюю і не маю ніяких джерел доходу	0,184	132	
Зареєстрований безробітний	-0,300	64	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу “Українське суспільство” ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Вище представлена таблиця із результатами аналізу впливу типу зайнятості на рівень тривожності. Найбільший рівень тривожності спостерігається у різноробочих, працівників сільгосппідприємств, учнів, студентів, непрацюючих пенсіонерів, тих, хто не має постійного місця роботи та тих, хто не працюють і не мають ніяких джерел доходу. Ці групи людей можна описати як ті, хто не мають постійного місця зайнятості. Відсутність стабільного доходу підвищує рівень тривожності. Найменший рівень тривожності спостерігається у фермерів та тих, хто займається дрібним бізнесом. Також низький рівень тривожності у професійних політиків та працівників держапарату, але варто зазначити, що їх кількість у дослідженні є нерепрезентативною. Якщо порівнювати групи між собою, то найбільш значимі відмінності між непрацюючими пенсіонерами і спеціалістами технічного профілю, спеціалістами гуманітарного профілю, обслуговуючим персоналом, кваліфікованими робітниками, різноробочими, працівниками малого бізнесу, домогосподарками та навіть тими, хто не працює ніде.

Якщо перекодувати змінну, що стосується позиції на ринку праці так, що 0 – респонденти, які працюють, а 1 – безробітні (студенти, пенсіонери, домогосподарки, ті, хто не мають постійного місця роботи), можна подивитись, хто з цих груп є більш тривожними.

Таблиця №8

Вплив позиції на ринку праці на рівень тривожності

Позиція на ринку праці	Mean	Eta Squared
Працюючі	-0,085	0,009**
Безробітні	0,105	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу “Українське суспільство” ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

За результатами аналізу більший рівень тривожності спостерігається у безробітних – студентів, пенсіонерів, домогосподарок, респондентів без постійного місця роботи.

Також для аналізу лише респондентів, які працюють, була перекодована змінна так, щоб 0 відповідали респонденти, які займають нижчі посади в ієрархії, а 1 – високі посади (керівники, підприємці). Люди на високих посадах можуть відчувати більшу тривожність через більшу кількість відповідальності та ризики, із якими доводиться мати справу. Люди, що займають нижчу позицію в ієрархії можуть відчувати себе менш тривожно через те, що працюють під контролем та мають більше можливостей для помилок. Нижче представлені результати аналізу.

Таблиця №9

Вплив позиції в ієрархії на рівень тривожності

	Mean	Eta Squared
Низька позиція	-0,069	0,001
Висока позиція	-0,120	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу “Українське суспільство” ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

За результатами аналізу, позиція в ієрархії для працюючих респондентів не має значимого впливу на рівень тривожності.

Таблиця №10

Вплив матеріального становища на рівень тривожності

Матеріальне становище сім'ї	Mean	N	Eta Squared
Злиденне	0,169	211	0,040**
Бідне	0,114	1394	
Середнє	-0,259	1834	
Заможне	-0,510	30	
Багате	0,829	3	

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

На Таблиці 7 показані результати аналізу впливу матеріального становища на рівень тривожності. Найбільший рівень тривожності спостерігається у тих, хто знаходяться у злиденному, бідному та багатому матеріальному становищі. Однак варто зауважити, що лише 3 респонденти відзначили своє матеріальне становище як багате. Люди із середнім та заможнім матеріальним становищем мають нижчий рівень тривожності. Доходи та фінансова стабільність є факторами, які суттєво впливають на рівень тривожності людей.

Вплив стресових факторів (відчуття нестачі чогось у житті, стресових ситуацій пережитих за останні 12 місяців, страхів, пов'язаних із майбутнім) на рівень тривожності

Також до аналізу були включені змінні, які можуть спричиняти короткотривалий стрес та зміни в емоційному стані і, відповідно, вищий рівень тривожності. Важливо дослідити, як впливають на рівень тривожності наслідки стресових подій, які відбулись недавно, позбавленість чогось у теперішньому та наявність страхів щодо майбутнього.

Впродовж трьох років дослідження до запитальника була включена змінна, що стосувалась відчуття нестачі чогось необхідного. Респондентам ставилось запитання “Чого з наведеного Вам не вистачає?” і було кілька варіантів, до кожного з яких потрібно дати відповідь: “Не вистачає”, “Важко сказати, вистачає чи ні”, “Вистачає” або “Не цікавить”. Серед переліку варіантів було вибрано ті, які зустрічаються у всіх трьох роках дослідження:

- вміння жити в нових суспільних умовах;
- роботи, що підходить;
- можливості купувати найнеобхідніші продукти;
- порядку у суспільстві;
- дотримання діючих у країні законів;
- заощаджень, які би підтримали добробут хоча б упродовж року у разі тяжкої хвороби, безробіття;
- упевненості у власному майбутньому.

Вищеперелічені пункти стосуються як і матеріального становища, яке впливає на рівень тривожності, так і порядку у суспільстві та можливих змін. Постійне відчуття нестачі чогось важливого для відчуття безпеки та добробуту може підвищувати рівень тривожності. Для того, щоб перевірити наявність впливу, було об’єднано змінні, що стосуються нестачі та створено індекс соціальної позбавленості, який включає усі зазначені вище твердження.

У 2005 та 2014 роках у запитальник була включена змінна, що стосувалась пережитих за останні 12 місяців стресових подій. Респондентам пропонувалось запитання “Відмітьте, будь ласка, в яких із наведених нижче ситуаціях Вам довелося хоча б раз перебувати впродовж останніх 12 місяців” і перелік можливих ситуацій, на кожнму з яких потрібно було дати відповідь “Так” або “Ні”. Нижче перелік ситуацій, які були відібрані для подальшого аналізу:

- зазнати тяжкої хвороби, операції;
- пережити тяжку хворобу або смерть близьких;
- втратити роботу, бути вимушено безробітним;
- опинитися у великі матеріальній скруті;
- втратити соціальний оптимізм, надію на те, що стан в країні зміниться.

Вищеперелічені ситуації стосуються стресових подій, які пов’язані із матеріальним становищем, втратою близьких, зневірою у майбутньому країни та особистими переживаннями через хворобу. Ці змінні було об’єднані в один індекс, що позначає стресові події.

Також протягом двох років респондентам задавали питання “Як Ви думаєте, чого люди зараз бояться найбільше?”. До кожного із запропонованих тверджень потрібно було дати відповідь “Так” або “Ні”. Для подальшого аналізу та створення індексу, який позначає страхи, пов’язані із майбутнім, було відібрано такі твердження:

- безробіття;
- розпаду України як держави;
- наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Ці твердження стосуються подій в країні, які можуть вплинути на підвищення рівня тривожності та безробіття, яке погіршує матеріальний стан.

Нижче наведені результати кореляційного аналізу змінних, що стосуються стресових факторів та рівня тривожності.

Таблиця №11

Зв'язок стресових факторів та рівня тривожності

Стресові фактори	Correlation
Індекс соціальної позбавленості	0,301**
Пережиті за останні 12 міс. стресові події	0,223**
Страхи за майбутнє	0,027

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу "Українське суспільство" ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

За результатами аналізу, значимий зв'язок присутній між змінними, що стосуються рівня тривожності та індексу соціальної позбавленості та рівня тривожності і пережитих за останні 12 місяців стресових подій. Чим більшою є нестача у чомусь життєво необхідному, тим більшим є рівнень тривожності і чим більше стресових подій було пережито недавно, тим більшим є рівень тривожності. Страхи за майбутнє навпаки не показали значимої кореляції – цей показник не сильно впливає на рівень тривожності.

Також для створення моделі регресії було об'єднано змінні "Стать" та індекси соціальної позбавленості, пережитих подій у минулому та страхів за майбутнє для того, щоб перевірити, чи дійсно вплив показника тривожності у жінок, які переживають через пережиті стресові події,

відчуття нестачі чи страху за майбутнього, буде більшим, ніж вплив інших показників.

Таблиця №12

Модель регресії

Модель регресії				
	1996 - 2014		2005 - 2014	
Змінна	M1	M2	M3	M4
Рік (2005)	0,452**	0,436**	0,482**	0,482**
Стать (жін.)	0,224**	0,233**	0,218**	0,411*
Місце проживання (село)	-0,013	0,005	0,027	0,028
Вік (старші)	0,010**	0,006**	0,004**	0,004**
Освіта (початкова)		0,080	0,062	0,063
Статус на ринку праці (безробітні)		0,074*	-0,038	-0,038
Матеріальне становище (бідні)		0,326	0,178	0,184
Пережиті за останні 12 міс. стресові події			0,175**	0,141**
Страхи			-0,040	-0,029
Індекс соціальної позбавленості			0,086**	0,092**
Стать (ж)*стресові події				0,063
Стать (ж)*страхи				-0,025
Стать (ж)*позбавленість				-0,013
R^2	0,088	0,082	0,191	0,193

** значимий на рівні < 0,01

* значимий на рівні 0.05

Джерело: База даних моніторингу “Українське суспільство” ІС НАНУ (1996, 2005 та 2014 роки)

Для створення моделі регресії були перекодовані більшість змінних так, щоб більшому значенню відповідали ті, хто є більш тривожними.

Відповіді для змінної “Рік” було перекодовано так, що 0 - “2005 рік”, 1 - “1996 рік” і “2014 рік”, оскільки саме у ці роки респонденти відчували більшу тривожність.

Змінна “Стать” була перекодована таким чином, що 0 - “Чоловік”, 1 - “Жінка”, оскільки жінки виявились більш тривожними, ніж чоловіки.

Змінна “Місце проживання” була перекодована на 0 - “Київ” та “Місто з населенням більше ніж 250 тис. осіб”, 1 - “Невелике місто” та “Село”.

Змінна “Освіта” перекодована таким чином, що 1 - “Початкова, неповна середня”, а 0 - всі інші ступені рівня освіти.

Змінна “Статус на ринку праці” була перекодована так, що 1 - усі ті, хто не має стабільного робочого місця і виявились більш тривожними: учні, студенти, непрацюючі пенсіонери, ті, хто не мають постійного місця роботи та ті, хто не працюють і не мають ніяких джерел доходу, а 0 - всі інші типи зайнятості.

Змінна “Матеріальне становище” перекодована так, щоб 0 були позначені ті, чиє матеріальне становище середнє, заможне та багате, а 1 - бідне та злиденне.

Перша модель регресії включає в себе зміну років (буремні події), стать, місце проживання та вік респондента. Буремні події, стать та вік ремпондента виявились значимими факторами і найбільш значимий вплив на відчуття тривожності мали буремні події. Всі чотири показники є додатніми, тобто жінки, люди, що проживають у невеликих містах та селах

та старші люди є більш тривожними. Найменший коефіцієтнт показала змінна, що стосується віку. Також бачимо, що місце проживання не є значимим фактором впливу на рівень тривожності, порівняно з іншими.

Друга модель регресії включає в себе освіту, позицію на ринку праці та матеріальне становище. З цих показників, значимий вплив на рівень тривожності має лише позиція на ринку праці, тобто безробіття має більший вплив на відчуття тривоги, ніж освіта чи матеріальне становище. Також досі значимими показниками є зміна років, стать та вік, причому зміна років (а саме 2005 рік) має найбільший коефіцієнт, а найменший серед значимих показників – вік.

До третьої моделі були додані індекси соціальної позбавленості, страхів за майбутнє та відчуття нестачі. За результатами аналізу, пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття нестачі впливають на рівень тривожності, однак знову ж таки набагато меншою мірою, ніж переживання буремних подій та стать. Страхи виявились незначимим показником, навіть навпаки: ті, хто найбільше бояться є менш тривожними ніж ті, в кого страхів за майбутнє менше. Також цікавим є те, що позиція на ринку праці вже не є значимим показником, порівняно із пережитими стресовими подіями та відчуттям нестачі. Можна зробити висновок, що саме відчуття нестачі, а не факт безробіття чи бідності впливає на рівень тривожності. Відчуття того, що не вистачає чогось необхідного для життя є стресуючим фактором. Також пережиті недавно стресові події впливають на рівень тривожності, тож можна стверджувати, що хронічні стресори (тип зайнятості, матеріальне забезпечення) мають менший вплив на рівень тривожності, ніж стресуючі події.

Фінальна модель регресії показує, що буремні події, стать, вік, пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття позбавленості мають найбільший вплив на високий рівень тривожності, причому рік та стать впродовж всього аналізу мають найбільші показники. Тобто 2005 рік,

жіноча стать, старший вік є факторами, які можуть підвищувати рівень тривожності. Місце проживання, тип зайнятості, матеріальне становище, страхи та змінні, які поєднують стать та індекс позбавленості, страхи та пережиті стресові події не мають значного впливу на рівень тривожності в порівнянні з іншими показниками. Тобто проживання в сільській місцевості, відсутність робочого місця, бідне матеріальне становище менше впливають на відчуття тривожності. Цікаво, що найменший вплив на відчуття тривожності має статус на ринку праці та наявність страхів, а якщо досліджувати, чи дійсно жінки більш тривожно переживають стресові події, то додатній коефіцієнт лише у показника, що стосується пережитих недавно стресових подій. Тобто жінки більш інтенсивно переживають через пережитий недавно стрес.

Висновки до другого розділу

У другому розділі роботи були представлені результати дисперсійного та регресійного аналізу впливів різних соціальних факторів на рівень тривожності респондентів дослідження “Українське суспільство” у 1996, 2005 та 2014 роках. За результатами аналізу можна зробити висновки щодо гіпотез дослідження, представлених у роботі.

Рівень тривожності буде вищим серед жінок, мало освічених респондентів, респондентів з малими доходами та мешканців села.

Гіпотеза підтвердилась. За результатами дисперсійного аналізу, більш тривожними є жінки, респонденти з початковою та неповною середньою освітою, мешкані невеликих міст.

Буремні події в країні впливають на рівень тривожності, отже рівень тривожності після двох Майданів 2004 та 2013 підвищиться у порівнянні з 1990-ми.

Гіпотеза частково підтвердилась. Найвищий показник тривожності спостерігається у 2005 році, тоді як у 2014 році він падає. У 1996 році показник тривожності також був низьким. Це може свідчити про те, що саме

події 2005 року були найбільш переломними та спровокували відчуття тривоги.

Хронічні стресори: тип зайнятості та рівень матеріальної забезпеченості впливають на рівень тривожності: безробітні, непрацюючі та малозабезпечені респонденти будуть більш тривожними.

Гіпотеза підтвердилась. Безробітні, непрацюючі та малозабезпечені респонденти дійсно показали вищий рівень тривожності ніж ті, хто мають постійне місце зайнятості та достатній дохід.

Стресові фактори (пережиті за останні 12 місяців стресові події, відчуття нестачі чогось життєво необхідного та страхи за майбутнє) прямо пропорційно впливають на рівень тривожності.

Гіпотеза частково підтвердилась. Пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття нестачі чогось життєво необхідного впливають на рівень тривожності – чим більше людина пережила за недавній час стресових подій та чим більшої кількості речей не вистачає людині – тим вищий рівень тривожності. Однак для страхів ситуація інша – чим більша кількість подій лякає людину, тим менш тривожною вона є, що може бути пов’язано із тим, що страх – більш інтенсивне переживання про щось, що може статись у майбутньому.

Хронічні стресори мають не менший вплив на рівень тривожності, ніж стресуючі події.

Гіпотеза не підтвердилась. До хронічних стресорів належать позиція на ринку праці та матеріальне становище. Фінальна регресійна модель показує, що найбільше на відчуття тривожності впливають переживання буремних подій, стать, вік, пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття нестачі чогось життєво необхідного.

За результатами аналізу найбільшими стресорами для респондентів впродовж 1996, 2005 та 2014 років були зміна років (2005 був найбільш

стресовим), стать (жінки більш тривожні), вік (старші люди більш тривожні), пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття нестачі чогось життєво необхідного.

Висновки

У теоретичному розділі роботи були описані різні підходи до визначення поняття “тривожність” у психології та соціології. Було зроблено акцент на визначення поняття тривожність як відчуття страху та неспокою через можливі події у майбутньому, передумов до яких може не бути. Було виділено три можливі групи факторів, які впливають на тривожність: пережиті стресові події, хронічні стресові ситуації (бідність, тривала хвороба) та соціально-демографічні фактори (стать, вік, місце проживання).

Також у теоретичному розділі роботи було здійснено огляд праць та статей, пов’язаних із соціальними причинами тривожності. Зокрема були розглянуті праці М. Кона “Соціальні структури і особистість”, Л. Найдьонової про вплив подій 2014 року в Україні на психічний стан людей та статті Б. Ананьєва та Є. Головахи, присвячені розгляду ролі стресових подій в житті людини.

В результаті аналізу праць було сформовано робочі гіпотези дослідження, які перевірялись в емпіричному розділі роботи. Гіпотези стосувались впливу на рівень тривожності соціально-демографічних характеристик, буремних подій в країні (Майдани 2005 та 2014 років), хронічних стресорів (позиція на ринку праці та рівень матеріального забезпечення), стресових факторів (пережиті за останні 12 місяців стресові події, страхи за майбутнє та відчуття нестачі чогось життєво необхідного).

Для перевірки гіпотез було проведено вторинний аналіз баз даних опитування “Українське суспільство” ІС НАНУ за 1996, 2005 та 2014 роки. В рамках аналізу було створено єдину змінну на базі шкали тривожності Н. Паніної, що відображала рівень тривожності респондентів.

За результатами аналізу найвищий рівень тривожності спостерігався у 2005 році. Аналіз впливу соціально-демографічних характеристик показав, що більш тривожними є жінки, люди старшого віку, мешканці невеликих міст. Щодо аналізу хронічних стресорів, то найбільший рівень тривожності спостерігається у безробітних, непрацюючих та малозабезпечених респондентів. Фінальна модель регресії показує, що найбільший вплив на відчуття тривожності мають саме переживання буремних подій, стать, вік, пережиті за останні 12 місяців стресові події та відчуття нестачі чогось життєво необхідного. Тобто теорія М. Кона про хронічні переживання тривожності, спровоковані матеріальним становищем та позицією на ринку праці не підтверджується для України у 1996, 2005 та 2014 роках.

Використані джерела:

1. Бази даних моніторингу ІС НАНУ 1994, 2005, 2014 рр.

Використана література:

2. Adams, R. E., Bromet, E. J., Panina, N., Golovakha, E., Goldgaber, D., & Gluzman, S. (2002). Stress and well-being in mothers of young children 11 years after the Chornobyl nuclear power plant accident. *Psychological Medicine*, *32*(1), 143-156.
3. Ананьєв, Б. Г., Ельконін, Д. Б., Кон, І. С., Леонтьєв, О. М., Мясищев, В. М., Роджерс, К., ... & Чеснокова, І. І. (2019). ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ. *VIRTUS*, 49.
4. Барановська, Н. П. (2006). Суспільний вимір чорнобильської катастрофи. *Український історичний журнал*, (2), 129-145.
5. Березин, В. Ф. (2001). Психическая адаптация и тревога/Психические состояния. *СПб: Питер*.
6. Bromet, E. J., Gluzman, S. F., Paniotto, V. I., Webb, C. P., Tintle, N. L., Zakhozha, V., ... & Schwartz, J. E. (2005). Epidemiology of psychiatric and alcohol disorders in Ukraine. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *40*(9), 681-690.
7. Войтко, В. В. (2014). Короткий дефектологічний словник. *ББК 74. 212 М 54*, 274.
8. Cherry, N. (1978). Stress, anxiety and work: A longitudinal study. *Journal of occupational psychology*, *51*(3), 259-270.
9. Erwin, B. A., Heimberg, R. G., Marx, B. P., & Franklin, M. E. (2006). Traumatic and socially stressful life events among persons with social anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders*, *20*(7), 896-914
10. Calsyn, R. J., Winter, J. P., & Burger, G. K. (2005). The relationship between social anxiety and social support in adolescents: A test of competing causal models. *Adolescence*, *40*(157), 103

11. Griffin, J. M., Fuhrer, R., Stansfeld, S. A., & Marmot, M. (2002). The importance of low control at work and home on depression and anxiety: do these effects vary by gender and social class?. *Social science & medicine*, *54*(5), 783-798.
12. Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: a prospective study. *Journal of personality and social psychology*, *42*(1), 168.
13. Колесник, І. В. (2000). Особливості впливу чорнобильської катастрофи на розвиток і виховання дітей. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*, (6), 225-227.
14. Коць, Є. М. (2017). Феномен соціальної тривожності як наукова проблема. *Психологічні перспективи*, (29), 114-124.
15. Linden, M., & Muschalla, B. (2007). Anxiety disorders and workplace-related anxieties. *Journal of anxiety disorders*, *21*(3), 467-474.
16. Магдисюк, Л. І., & Рубцова, І. О. (2019). Психологічні особливості виникнення тривожності у безробітних. *Психологія: реальність і перспективи*, (12).
17. Marcoulides, G. A. (1989). Measuring computer anxiety: The computer anxiety scale. *Educational and Psychological Measurement*, *49*(3), 733-739.
18. May, R. (1977). The Meaning of Anxiety. *N.Y.: Pocket Books*.
19. Mirowsky J. and K. Ross. 1995. Sex Differences in Distress: Real or Artifact? American Sociological Review 60(3): 449- 468.
20. Найдьонова, Л., & Найдьонов, М. (2005). Феномен Майдану: динаміка емоційних станів учасників. *Політичний портрет України: Часопис фонду Демократичні ініціативи*, 46-58.
21. Обухова, Л. Ф. (1995). *Детская психология: теории, факты, проблемы*. Тривола.

22. Ольшанський, Д. В. (2001). Основи політичної психології. *Єкатеринбург: Ділова книга*.
23. Park, R. E. (1926). The concept of position in sociology. In *papers and proceedings of the American Sociological Society* (Vol. 20, No. 1926, pp. 1-14).
24. Pohorila, N. (2002). Depression as psychological consequence of material status inconsistency: the case of Poland and Ukraine.
25. Селье, Г. (2016). Стресс без дистресса. *Журнал неврології ім. БМ Маньковського*, (1), 78-89.
26. Spielberger, Charles D., ed. *Anxiety and behavior*. Academic Press, 2013.
27. Ханин, Ю. Л. (1990). Межличностная и внутригрупповая тревога в условиях значимой совместной деятельности. *Вопросы психологии*, (4), 56.
28. Хьелл, Л., & Зиглер, Д. (1997). *Теории личности*.
29. Хмелько, В., & Оксамитна, С. (2017). Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників.
30. Shri, R. (2010). Anxiety: causes and management. *The Journal of Behavioral Science*, *5*(1), 100-118.
31. Ясточкіна, І. А. (2014). Соціальна тривога людини: причини та наслідки.